EL DESEMBARCAMENT D'ALHUCEMAS

La primera operació amfíbia aeronaval de la història

Secció: Rumb al passat

Número de revista: #15

TARDOR 2025

TEXT: Enric García Domingo. Doctor en Història Contemporània per la Universitat de Barcelona i Director general del Museu Marítim de Barcelona.

FOTO: Fons MMB.

Al Hoceima o Alhucemas és un nom que forma part de la història marítima que no figura entre els grans noms de les batalles navals. És potser una història petita en una guerra petita (tot i que molt salvatge) vinculada a una destacada operació amfíbia que just ara fa cent anys.

Les guerres colonials espanyoles formen part del nostre passat, tot i que les coneixem poc i malament. D'entre totes, les guerres africanes són les més properes en el temps. La guerra del Rif (1920-1926) forma

part del nostre imaginari, especialment per fets com el desastre d'Annual, la creació de la Legió Estrangera, etc. Una guerra primitiva i seca, en terreny difícil, contra un enemic cruel a qui s'aplicava la mateixa crueltat però amplificada pel poder de l'armament europeu, l'aviació i els gasos tòxics inclosos. Una guerra de muntanya però que té també un important contingut naval. De fet, per mar va arribar el desitjat final d'aquesta guerra, afavorit per una gran operació amfíbia: el desembarcament a Alhucemas.

Antecedents

El Protectorat Espanyol al Marroc és la figura jurídica aplicada a una sèrie de territoris del Marroc en què Espanya, segons els acords francoespanyols firmats el 27 de novembre del 1912, exercia un règim de protectorat. Vuit mesos abans dels acords, França havia creat el seu protectorat sobre la major part de l'actual Marroc. Tanmateix, la creació d'una administració colonial sobre els territoris del Protectorat en el Rif no es faria efectiva fins al 1927, una vegada la zona va haver estat totalment pacificada. El Protectorat duraria fins al 1956, amb la independència del regne.

En el segle XIX, la debilitat del soldanat marroquí va portar a una intervenció progressiva de països occidentals en els seus afers interns, sobretot França, el Regne Unit i Espanya. En el cas espanyol, amb el pretext de respondre a un atac sobre Ceuta portat a terme per algunes tribus limítrofes, Espanya va atacar els rebels, tot desenvolupant unes operacions militars de certa envergadura que desembocaren en la batalla de Castillejos, en la presa de Tetuan i en la signatura del Tractat de Wad-Ras l'any 1860. Aquests noms són ben presents en els nomenclàtors de carrers de Barcelona i d'altres ciutats del Principat, ja que en aquesta aventura africana van tenir una destacada presència soldats catalans, i allí hi va fer carrera el general Joan Prim.

A finals del segle XIX, el Marroc s'havia convertit en una cruïlla dels interessos europeus, en plena expansió colonial, i el temor a l'aparició d'un nou actor, Alemanya, va precipitar la consolidació d'un statu quo en aquells territoris. L'any 1890 França i la Gran Bretanya van arribar a un acord de manera que el Marroc va quedar en l'òrbita de França i Egipte, de la britànica. I Espanya?

Quan Espanya va perdre les darreres colònies a Cuba, Puerto Rico, Filipines i altres illes del Pacífic l'any 1898, molts ulls van tornar cap a Àfrica com a espai de conquesta. En la Conferència d'Algeciras, l'any 1906, es va consolidar aquesta situació i va començar un malson per a milers d'espanyols, que van haver de tornar a lluitar i a morir en guerres colonials. El 1909 es va iniciar la denominada *guerra de Melilla*, en la qual les tropes espanyoles van patir un greu revés militar a la muntanya Gurugú i el barranc del Llop, amb greus repercussions en la política interior espanyola. Cal recordar que la denominada *Setmana Tràgica* va esclatar pels avalots provocats per la crida a files de reservistes.

Mitjançant el Tractat hispanofrancès signat el 27 de novembre, França va reconèixer a Espanya el territori de la zona nord del Marroc, en la qual es va establir un protectorat espanyol, amb capital a Tetuan, que havia de normalitzar la situació des del punt de vista formal. El començament de la Primera Guerra Mundial va fer que Espanya deixés d'ocupar territoris, per evitar una guerra amb altres potències europees. Tot i això, hi ha històries molt interessants de tràfic d'armes, d'agents alemanys que esvaloten les tribus magrebines contra França, etc. Acabada la guerra, es reprenen les operacions militars en el que coneixem com a guerra del Rif (1921-1927), que va començar amb el desastre d'Annual, el juliol del 1921.

Entre el 22 de juliol i el 9 d'agost del 1921, prop de la localitat marroquina d'Annual, l'exèrcit espanyol, i de fet el país sencer, va patir una de les pitjors derrotes militars de la seva història. Sidi Dris, Monte Arruit o Igueriben són noms que, durant dècades, van fer tremolar moltes famílies. L'impacte moral i militar de la catàstrofe va provocar un sotrac polític per les implicacions de la monarquia en els errors estratègics i la

incapacitat de trobar una solució a la guerra. Només cal recordar que la investigació dels fets, continguda al famós expedient Picasso (pel general Juan Picasso, instructor de la causa) va provocar la formació d'una comissió d'investigació que va quedar en via morta, casualment, amb el cop d'estat de Primo de Rivera el setembre del 1923.

Després del desastre d'Annual, l'exèrcit espanyol era incapaç de recuperar el territori perdut i de pacificar el territori. Fins i tot entre els militars, era impossible trobar un acord entre els partidaris de portar la guerra fins a l'extrem o d'abandonar definitivament la colònia. Les discussions eren molt dures i els militars arribaven a les mans entre ells, amb acusacions de covardia, traïció, etc. El general Primo de Rivera, dictador singular, era inicialment partidari d'abandonar el Marroc, i va ser acusat d'abandonista per una part de l'exèrcit. Però davant de les pressions que venien per totes bandes, i dels reiterats atacs de les cabiles dirigides per Abd el-Krim, el govern va prendre la decisió d'anar a totes. Aquest cop, l'Estat es va posar d'acord amb França, que compartia el problema als seus territoris del Marroc, i va afrontar la situació amb intel·ligència, organització i una bona preparació.

El desembarcament de l'Armada espanyola a la badia d'Alhucemas va tenir lloc el 8 de setembre del 1925, sota la direcció del general Miguel Primo de Rivera, i va suposar la fi de la guerra d'Espanya contra el Marroc. A la coberta del torpediner 22 apareixen els generals Miguel Primo de Rivera (1870-1930) i José Sanjurjo Sacanell (1872-1936), i al fons es pot veure la muntanya del Morro Nuevo. Pintura obra de José Moreno Carbonero. Foto: Wikimedia Commons – Museu del Prado.

Un error estratègic

L'abril del 1925 el cabdill Abd el-Krim va atacar la zona francesa del Protectorat i va precipitar una entesa entre França i Espanya, sempre distanciades però ara aliades. En una conferència a Madrid el 21 de juliol, es va acordar donar un cop de força definitiu al cor dels rebels, a la zona d'Alhucemas, un territori dominat per la cabila de Beni Urriaguel, a la qual pertanyia Abd el-Krim.

La proposta, molt arriscada, era un desembarcament espanyol a la badia d'Espígols, amb el suport d'una flota combinada, naval i aèria, francoespanyola. Si bé les operacions amfíbies formen part de la història naval des de sempre, en la guerra del segle XX, industrial i logística, el record del desastre de Gal·lípoli el 1915 era encara massa recent. Recordem que les forces aliades van intentar doblegar l'imperi otomà amb un desembarcament fet sense preparació i menystenint l'enemic turc, que va resultar imbatible. Tot va acabar en una massacre per a britànics i francesos, amb més de 200.000 baixes. Ara, el govern espanyol es mostrava prudent i no volia cometre el mateix error.

El context era favorable. A Espanya l'any 1926 s'havia instaurat la dictadura de Primo de Rivera, que controlava el país amb el suport general de l'exèrcit, tot i que havia d'afrontar també resistència amb els "africanistes", els militars que havien fet carrera a la guerra colonial. Es disposava d'armament relativament modern, inclosos carros de combat i avions, i en aquesta ocasió una bona feina d'informació va permetre escollir bé el terreny de joc, és a dir, el lloc on posar el peu a terra. La platja escollida en primer terme havia estat minada, i en descobrir-ho, es va optar per les platges de la Cebadilla, Ixdain i cala del Quemado, a l'oest de la badia d'Alhucemas. El moment escollit va ser el 8 de setembre del 1925.

Es va reunir un petit exèrcit amb un suport naval contundent. Per al desembarcament es van comprar 24 barcasses tipus K que estaven a Gibraltar, i que havien participat al desastre de Gal·lípoli. Evidentment l'Estat Major espanyol no va creure en la possible mala sort que habitava aquestes embarcacions. Cada una d'elles podria portar 300 homes, i algunes es van habilitar per transportar carros blindats, una altra novetat absoluta en aquell moment, ja que mai s'havien portat a una platja des del mar. Els rifenys tenien alguns materials de procedència europea (artilleria de campanya, metralladores, mines enterrades a les platges, etc.) però el punt de partida els era desfavorable. La preparació artillera per part de l'esquadra espanyola (cuirassats *Alfonso XIII*, *Jaime I*, etc.) i els atacs de l'aviació van preparar el terreny. Per primer cop es veia el que, durant la Segona Guerra Mundial, seria una operació combinada força freqüent. Alhucemas és el primer desembarcament aeronaval de la història mundial.

La primera onada va portar a terra ferma uns 9.000 homes i molt material logístic. En caure la nit ja havien desembarcat 13.000 homes i la platja estava assegurada. Cal insistir en el fet que aquesta operació va ser innovadora en molts sentits; per exemple, en l'intent de desembarcar onze carros blindats Renault FT model 1917 (fracassat en encallar les barcasses), en el suport aeri directe en un desembarcament (amb accions tàctiques contra objectius específics) o en el suport de vaixells mercants com a transport de guerra. En aquest cas, destaca la participació d'embarcacions de la Companyia Trasmediterránea, fundada pocs anys abans, el 1917. Fins a 36 vaixells de d'aquesta companyia van participar en el transport de tropes, entre ells tres d'habilitats com a vaixell hospital, dividits en sis flotilles. Encara més espectacular va ser la participació d'un nou tipus de vaixell, el portaaeronaus *Dédalo*, llavors un orgull de la indústria aeronàutica i marítima catalana. En el nostre imaginari tenim els grans portaavions de la Segona Guerra Mundial, però en certa forma el *Dédalo* forma part de la protohistòria de l'aeronàutica naval, i el seu paper a Alhucemas va ser molt destacat.

Alhucemas va tenir com a comandant en cap el general Miguel Primo de Rivera, i com a cap executiu de les forces de desembarcament a les platges de la badia d'Alhucemas el general José Sanjurjo. Entre els caps participants en l'acció, es trobava també el llavors coronel Francisco Franco, que per la seva actuació al capdavant de les tropes de la Legió va ser ascendit a general de brigada.

L'èxit de l'operació va ser total, en tots els aspectes. El cost va ser de 361 morts i 1.975 ferits per part espanyola (europeus i tropes indígenes). Però el resultat és que, la primavera del 1926, es va materialitzar la derrota d'Abd el-Krim i l'ocupació i pacificació total de la zona espanyola del Protectorat. Amb el Marroc francès al costat, aquella part del Magrib quedava totalment sotmesa al control europeu. Per als nois

espanyols en edat militar, el terror del servei a l'Àfrica i una mort més que probable quedava esvaït.

En definitiva, tot i que l'imaginari de les guerres africanes és terrestre, hem vist com la dimensió marítima va ser clau en la victòria. Com a reconeixement, el 19 d'octubre del 1925 es va organitzar un banquet al Hotel Colón de Barcelona, on van ser homenatjats els oficials del *Dédalo* i els capitans dels vaixells de la Trasmediterránea.

Possiblement el desembarcament a Alhucemas no va ser valorat, en la seva dimensió real, ara fa cent anys, tot i que era la primera victòria de les forces armades espanyoles en dècades. Només dinou anys més tard es produiria el desembarcament més gran de la història, a la costa de Normandia, que posaria en pràctica moltes de les lliçons d'Alhucemas i d'altres operacions prèvies al dia D.

Vapors *A. Lázaro*, *Roger de Flor* i *Romeu* de la Cía. Trasmediterránea. A la dreta de la imatge, el portaaeronaus *Dédalo*. 1926. Foto: Fons MMB.

Una nova forma de guerra naval

El portaaeronaus *Dédalo*, primer en la història de l'Armada espanyola, té un vincle directe amb Barcelona. En aquest port es va fer una petita gran obra d'enginyeria: la transformació d'un antic mercant alemany, el *Neuenfels* (rebatejat com *España núm. 6*), lliurat pels alemanys a Espanya en compensació pels vaixells espanyols enfonsats pels submarins de la Kaiserliche Marine. El setembre del 1921 va passar a ser la peça estrella de l'aeronàutica naval, nascuda el 1917 i que tenia Barcelona com a base principal.

Aquesta ciutat també tenia la indústria capacitada per transformar un vaixell mercant i convertir-lo en un

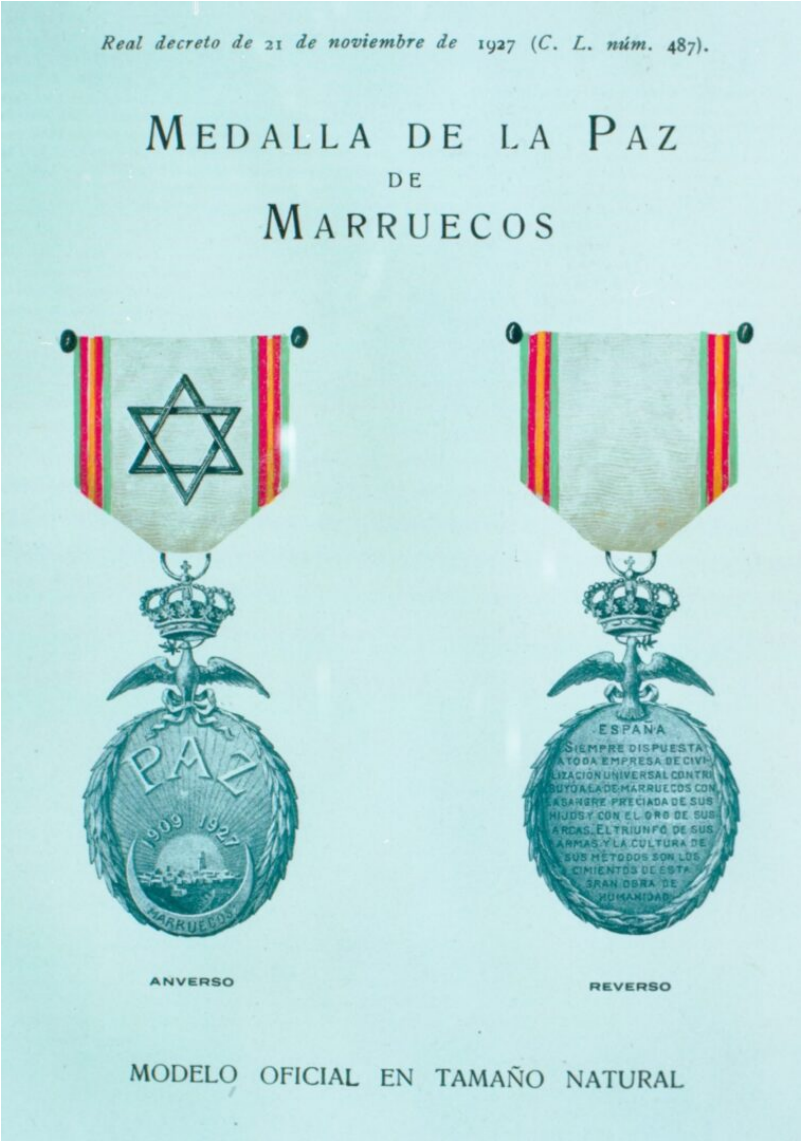
transport de globus, dirigibles i aeroplans. En aquesta aventura van destacar l'enginyer Jacinto Vez, instal·lat a Catalunya, i el capità de corbeta Pedro María Cardona, menorquí. La nova embarcació va rebre el nom de *Dédalo*, l'artesà que va dissenyar el laberint de Creta. Segons la mitologia grega, també va ser el pare d'Ícar, protagonista del primer accident aeri de la història, en volar massa prop del sol.

El portahidroavions *Dédalo*, fotografiat des d'un avió francès el 8 de setembre del 1925, a la badia d'Alhucemas. Foto: Wikimedia Commons.

La Trasmediterránea en guerra

La Compañía Trasmediterránea va ser fundada l'any 1917 per la fusió de tres companyies navilieres que van optar al concurs per a la gestió de les línies de sobirania espanyoles: Cía. Valenciana de Vapores Correos de África, Vapores Tintoré i Ferrer Peset Hermanos S.A. Navegación e Industria. A l'Àfrica va començar la història militar de la "Trasme". El contracte amb l'Estat, signat l'11 d'abril del 1921, obligava la companyia a prestar serveis auxiliars extraordinaris en cas de guerra. La campanya d'Alhucemas no hauria estat possible sense aquesta flota mercant. Molts tripulants van rebre la Medalla de la Pau del Marroc o la Creu de Mèrit Naval.

Medalla de la Pau del Marroc (1927).
Foto: Wikimedia Commons – Centre de Documentació del Ministeri de Defensa.